

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi
The Journal of International Social Research
Cilt: 8 Sayı: 41 Volume: 8 Issue: 41
Aralık 2015 December 2015
www.sosyalarastirmalar.com ISSN: 1307-9581

ARAP ŞİİRİNDE HİKMET ESİNTİLERİ THE INSPIRE OF WISDOM IN ARABIC POEM

Muhammet Selim İPEK*

Öz

Bilgece söylenmiş veciz sözleri ifade eden hikmet, hayatta edinilmiş tecrübe ve deneyimleri yansıtır. Genellikle öğüt verme ve yol gösterme amacını taşıyan hikmetler, ileri görüşlü ve söz ustası kişilerin dillerinden dökülmüş incilerdir. Kimi zaman nesir yoluyla kimi zaman da şiir vasıtasıyla günümüze gelmiş olan hikmetler, Arap edebiyatında bir edebi tür olarak yerini almıştır. Özellikle Arap şairleri, şiir söylerken, yoruldukları yerde bir mola vericesine şiirlerinin arasına hikmetli sözler serpiştirmişler, böylece hem okuyucuyu dinlendirmiş hem de şiirlerine bir renk katmışlardır. Ayrıca yaşanmış tecrübelerden kaynağını aldığı için her okuyucunun kendinden bir şeyler bulması kaçınılmaz olmuştur. Manzum olarak söylenen bu öğüt verici beyitler, şiirdeki ahenk sayesinde akıllarda kalıcı olmuş ve kalplere nüfuz etmiştir. Bu çalışmada Arap şiirinde, şairin edindiği tecrübeleri toplumu aydınlatmak adına şiirinde ele aldığı bu türden beyitler sunulmaya çalışılmıştır

Anahtar Kelimeler: Arap Edebiyatı, Hikmet, Şiir.

Abstract

Covering the tersely expressed word suttered wisely, Al-Hikma (Wisdom) reflects the experiences gained in life. Aiming at giving advice and guiding in mostcases, Al-Hikma (Wisdom) are pearl suttered by people who are forward-looking and master preacher. These extant words coming until today either through proseor through poetry claimed its place in Arabic literature as a literary genre.Particularly Arabic poets, when reciting their poems, interleave derudite statements whenever they needed a rest as if taking a breather, thus putting reciter at ease and embellishing their poems at the same time. As the poems had taken their source from life long experiences, it was in evitable for the reader to find something of themselves in the poems. Thanks to the harmony in poems, these advising verses that sung in verse became catchy and penetrating into the hearts. In this study the couplets, in which the poet has been addressed his experience to enlighten the society, has tried to be presented.

Keywords: Arab Literature, Wisdom, Poetry.

GİRİŞ

Hikmet (حكمة) kelimesi, حکم kökünden türemiş ve sözlükte “feraset sahibi olma, ileri görüşlülük, bilgelik, felsefe” anlamlarına gelen bir kelimedir. Bu yönüyle bilgece söylenmiş veciz sözleri ifade etmektedir. İnsanların, hayatta edinilmiş tecrübe ve deneyimlerini açıklayan ve amacı genellikle öğüt ve irşad olan sözlerdir. Bu sebeple hikmetli sözler toplumda zekası, ileri görüşlülüğü, ifadelerindeki açıklığı ve belâğatiyle öne çıkmış; peygamberler, bilgeler, filozoflar, şairler gibi belli bir gruptaki insanların dilinden dökülmüş veciz sözlerdir (Katâmîş, 1988: s.18; Demirayak, 2009: s.274).

“Hikmet” kelimesinin manalarından biri de “ilim”dir. Zira “hekim” ifadesi, “bilge kişi” anlamında kullanılmaktadır. Bir diğer anlamı ise “itkân” dediğimiz “bir şeye vakıf olma”dır. Yine “men etme” anlamında da kullanılmaktadır. Bu anlam daha çok hâkimler için kullanılır. Zira onlar hükümleriyle zalimi zulmünden men ederler (İbn Manzûr, XV, s.30, حکم mad.; el-Cevherî, 1901: V, حکم mad.).

Hikmet bir diğer anlamıyla, aslı “ حكمة hakeme” kelimesinden gelen, Türkçe karşılığı “gem” olan bir isimdir. Gem, atın itaatsiz davranışlarını engellemek için ağzına bağlanan bir demir parçasıdır. Bu anlam, aklı sapmaktan alıkoymak anlamında “hikmet” kelimesine aktarılmıştır (İbn Fâris, 1979: II, s.91; Şalak, 1991: I, s.126).

“Hikmet” kelimesi, Kur’ân’da da farklı manalarda kullanılmıştır. Bunlardan birisi “ilim/bilgi” manasındadır. Lokmân suresinin 12. âyetinde “Biz Lokmân’a hikmeti verdik.” buyrulmaktadır. Ayrıca “sır, gizem” anlamında da kullanılmıştır. Bakara suresinin 269. âyetinde “ Kime hikmet verilmişse ona çokça hayırlar verilmiştir.” buyrulmaktadır.

Bütün manalar genellikle “bir şeyden men etme” anlamında kullanılmaktadır. Zira hikmet, kişiyi yerilecek veya pişman olunacak durumlara düşmekten alıkoymak. En faziletli olanı seçmesine yardımcı olur.

Bununla birlikte hikmetler kısa ve özlü olmaları yönüyle mesellere benzemektedirler. Bu sebeple bazı hikmetli sözler insanlar arasında mesel olarak kullanılagelmiştir. Bununla ilgili olarak Ebu Hilâl el-Askerî

* Yrd. Doç. Dr., Kafkas Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, Arap Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı.

şöyle demektedir: “Bir süre sonra hikmetli sözler mesel olarak kullanılmıştır. Mesel olmadığı halde birisi güzel bir sözle gelmiş ve bu sözü mesele benzetmiştir (el-Askerî, 1988: I, s.11).”

Arap şiirindeki hikmetli mısralar, Türk edebiyatındaki berceste mısralarla benzerlik göstermektedir. Berceste veciz, yapısı sağlam, ince anlamlı ve kolay hatırlanabilen mısra ya da beyitler için kullanılan bir kavramdır. Şiirdeki en güzel mısraya da verilen isimdir. Örneğin Muhibbi'nin sağlığın önemini vurgulamak için söylediği:

“Olmaya devlet cihanda bir nefes sıhhat gibi” mısrası;

Mehmet Akif Ersoy'un savunulan bir ülküden ancak ölümün insanı vazgeçirebileceği vurgusunu yaptığı:

“Yumuşak başlı isem kim dedi uysal koyunum,
Kesilir belki, amma çekmeye gelmez boyunum.” beyti;

Yahya Kemal'in ölüm gerçeğini ve ahireti hatırlattığı:

“Birçok gidenin her biri memnun ki yerinden,
Çok seneler geçti, dönen yok seferinden.” beyti;

Ziya Paşa'nın nasihatini fayda etmediği kimseleri te'dib için bazı musibetlerin gerekli olduğunu vurguladığı;

“Nush ile uslanmayı etmeli tekdîr;
Tekdir ise uslanmanın hakkı kötektir.” beyti;

Necip Fazıl'ın gaybı yalnız Allah'ın bildiğini vurguladığı:

“Kader beyaz kağıda sütle yazılmış yazı;

Elindeyse beyazdan gel de sıyr beyazı.” gibi beyitleri dillere pelesenk olmuş; az sözle çok şey anlatan veciz ifadelerle dolu; toplumsal, sosyal ve dinî mesajlar içeren hikmet içerikli beyitlerdir. İşte Arap şiirinde de bu şekilde, insanlar tarafından ezberlenmiş, akıllar da kalıcı olmuş, her kesimden insanın kendi payına bir ders çıkaracağı, öğüt alacağı hikmetli beyitler çokça yer almaktadır.

1- ARAP ŞİİRİNDE HİKMET ESİNTİLERİ

Hikmet; nasihat, yol gösterme ve öğüt vermeyi hedefler. Hayatta karşılaşılan her türlü durum için bir öngörü, tedbir ve kişisel tecrübeleri ifade eder. Hikmetin amacı, evrensel insanî ve toplumsal değerler kapsamında örnekler sunup toplumu uyarmak ve onları manevi yönden aydınlatmaktır. Fertlere kendi için faydalı şeyleri yapması adına rehberlik etmektir. Bu sebeple hikmetler, bütün zamanlara ve toplumlara hitap etmektedir. Örneğin, Cahiliye dönemi hikmetlerine bakıldığında günümüzden on beş asır önce söylenmesine rağmen günümüz toplumlarında da karşılığını bulmaktadır. Çünkü hikmet, genel olarak insanî değerleri yansıtmaktadır. İslâmî dönemle birlikte islâmî değerleri yansıtan ve Kur'an ayetlerine telmihte bulunan hikmetli sözler de şiirde yerini almıştır. Ayrıca şairler, şiirlerini süslemek ve cümlelerinin dinleyici de daha çok etkili bırakması için veciz sözlere çokça başvurmuşlardır.

Bireyler, ömürleri boyunca olumlu ve olumsuz şeylerle karşılaşabilmekte ve sonunda ölümle tanışmaktadır. Yaşamı boyunca kendi yaşam felsefesinden farklı ideolojilerle bir arada olmakta ve bu farklı ideolojilerdeki insanlarla sürekli etkileşim halinde bulunmaktadır. Ayrıca hüznün, korku, cesaret, sevgi gibi yaşamda var olan farklı duygularla karşı karşıyadır. İşte bu noktada aniden karşılaşabileceği bu durumlar karşısında hikmetin rolü ortaya çıkmaktadır. Hikmet, insanı aldanmaya karşı uyarmakta ve onu hoşgörülü olmaya teşvik etmektedir. Azmini güçlendirmekte onu korkudan alıkoymaktadır. Olaylar karşısında inancını yüceltmekte onu bilgiye ve çalışmaya teşvik etmektedir (Muhammed, tsz: s.5).

Arap şiirinde, her türden insana hitap eden ve yaşamları boyunca karşılaşabilecekleri birçok durum ve hissiyata dair hikmetli sözler bulunmaktadır. Örneğin ağırbaşlı ve hoşgörülü olma, iyilik yapma, haset, dostluk, çalışma, cimrilik, açgözlülük, cehalet, şüphe, zulüm, ahlak gibi insana özgü hisler karşısında ona rehber olabilecek, hata yapmasını engelleyebilecek, bu durumlar karşısında yaşayabileceği psikolojik sıkıntılarını manen tedavi edebilecek sosyal olgulara vurgu yapan beyitler bulunmaktadır. Bu yönüyle Arap şiiri hikmet bakımından çok zengindir.

Arap şiiri Lebid b. Rebîa (545-665) ve Züheyr b. Ebî Sülmâ'dan (520-610) bu yana harikulade hikmetlerle doludur. Bu çerçevede Ebu'l-Atâhiye (747-825) de eşsiz örnekler vermiş bir şair olup onun, recez vezninde, yüzlerce beyitlik bir şiiri vardır ve tümüyle hikmet doludur. Yine Mütenebbî'nin (915-965) nadide ve ifadesi güçlü hikmetleri ve Maarri'nin (973-1057) dünyaya değer vermeyen, hüznün yüklü hikmetleri de edebi bir zevk ürünüdür. Bu kapsamda daha nice örnekler vardır. Bunlar Arapların her zaman hikmete ilgi duyup ondan etkilendiklerini göstermektedir. Hatta bu şiirlerin bazıları şarkı formunda söylenegelmiştir (Emin, tsz: VIII, s.226).

Sadece belli bir ideolojiye sahip insanlar değil, aynı zamanda yaşam felsefesi bakımından farklı görüşlere sahip insanlar da hikmetlerle dolu şiirler yazmışlardır. Örneğin din adamlarının, zındık ve mucûn şairlerinin çokça hikmetli şiirleri bulunmaktadır. Bu şiirlerde ortak insanî değerler, iyilik yapma, zühd, edep vb. konular işlenmiştir. Belki de bu hikmetler zındık ve mucûn şairlerinin sarhoşluk hallerinde ağzlarından

dökülmüş veya yaşamlarının son günlerinde tövbe ettikten veya yaşadıkları kötü hayattan sıkıldıklarında söylenmiştir. Hikmetler, her gruptan, her yaştan insanların dilinden dökülmüş; gençler yaşamı kısa gördüklerinden hayatın lezzetlerine vurgu yapmışlar, yaşlılar ise edindikleri tecrübeleri ve ölümden sonraki hayata karşı uyarıları aktarmaya meyletmışlerdir (Muhammed, tsz: s.6).

Arap şairlerinin çoğu, şiirlerinde işledikleri konuya kısa veya uzun bir ara verip bu arayış hikmetlerle doldurarak soluklanmaktadırlar. Ahmet Emin, böyle bir üslubun batı edebiyatında dahi olmadığını ve bunun, hikmetin Arap şiirindeki edebi zevkin ayrılmaz bir parçası olduğunu gösterdiğini ifade etmektedir. (Emin, tsz: VIII, s.226).

2- ARAP ŞİİRİNDE, HİKMET İÇEREN BEYİTLERDEN ÖRNEKLER

Tarafa b. el-Abd (530 – 560):

سُبَيْدِي لَكَ الْيَوْمَ مَا كُنْتُ جَاهِلًا وَيَأْتِيكَ بِالْأَخْبَارِ مَنْ لَمْ تُزَوِّدْ

"Bilmediğin şeyleri sana günler gösterecektir,

Haberleri sana, yol azığı vermediğin bir kimse getirir." (İbn Kuteybe, 1958: s.192)

Hayat, öğrenilen bilgilerin yanında yaşam boyu süren tecrübelerle de şekillenir. İnsanlar bilmedikleri şeyleri, yaşamları süresince hiç ummadıkları anlarda, hiç ummadıkları kişilerden öğrenebilirler.

عَنِ الْمَرْءِ لَا تَسْأَلُ وَابْصُرْ قَرِينَهُ فَإِنَّ الْقَرِينَ بِالْمُقَارِنِ مُقْتَدِي

"Kişiyi sorma, arkadaşına bak,

Zira arkadaş, arkadaşını örnek alır." (Ferrûh, 1981: I, s.141)

Adî b. Zeyd (589 – 604):

عَنِ الْمَرْءِ لَا تَسْأَلُ وَسْأَلْ عَنْ قَرِينِهِ فَكُلُّ قَرِينٍ بِالْمُقَارِنِ يَتَّقَدِي

"Kişiyi değil, arkadaşını sor,

Çünkü her arkadaş, akranına uyar." (İbn Kuteybe, 1958: s.225)

Yukarıdaki iki beyit, muhteva olarak aynı mesajı vermektedir. İnsanların nasıl bir karaktere sahip olduğu, sıkça vakit geçirdikleri arkadaşlarından hareketle de öğrenilebilir. Zira bireyler, ancak kendi karakterleriyle benzerlikleri olan insanlarla dostluk kurabilmektedir. "Bana arkadaşını söyle, sana kim olduğunu söyleyeyim" sözü de bu durumun doğruluğunu yansıtmaktadır.

Züheyr b. Ebî Sülmâ (520 – 610):

وَمَنْ يَكُ ذَا فَضْلٍ فَيِيْحَلْ بِفَضْلِهِ عَلَى قَوْمِهِ يُسْتَعْرَنَ عَنْهُ وَيُذَمَّ

"Kim servet sahibi olup da bu servetiyle kavmine cimrilik yaparsa ondan yüz çevrilir ve yerilir." (Dîvânu Züheyr b. Ebî Sulmâ, 1988: s.110; Ferrûh,1981: I, 199)

Kişiler yaşayıp büyüdüğü, kültürüyle yoğrulduğu çevrelerinden uzaklaşmamalı, maddi veya manevi imkanlar elde ettiklerinde bu imkanları bağlı buldukları toplumun da gelişip kalkınması için kullanmalıdırlar. Elde ettiği imtiyazlar sebebiyle köklerine yüz çeviren insanlar, yetiştikleri toplum tarafından olumsuz eleştiriye maruz kalırlar ve dışlanırlar.

وَكَائِنُ تَرَى مِنْ صَامِتٍ لَكَ مُعْجِبٍ زِيَادَتُهُ أَوْ نَقْصُهُ فِي التَّكَلُّمِ

لِسَانُ الْفَتَى نَصِيفٌ وَنَصِيفٌ فُوَادُهُ فَلَمْ يَبْقَ إِلَّا صُورَةُ اللَّحْمِ وَاللِّدَمِ

"Sana tuhaf gelen nice suskun kimseler görürsün,

Ki faziletleri veya eksiklikleri konuşmalarındadır.

Gencin dili bir yarısı, gönlü de diğer yarısıdır,

Geriye kalan et ve kandan başka bir şey değildir." (Dîvânu Züheyr b. Ebî Sulmâ, 1988: s.111-112).

Kişî dilinin altında saklıdır. Sözünu tartarak konuşan ve konuşması gereken yeri bilenler toplumda erdem sahibi olarak tanınırlar. Fakat bunun aksini yapanlar, yani gereksiz ve olmadık yerde konuşanlar kendi eksikliklerini açığa vurmuş olurlar. Bu yönüyle dil, manevi anlamda, insanı insan yapan en önemli yarısıdır. Diğer yarısı da vicdanıdır.

Ka'b b. Züheyr (öl.646):

كُلُّ ابْنِ أُنْتَى وَإِنْ طَالَتْ سَلَامَتُهُ يَوْمًا عَلَى آلِهِ حُدْبَاءَ تَحْمُولٍ

"Sağlığı yerinde olsa da, bütün insanlar,

Bir gün olur tabutta taşınırlar." (Dîvânu Ka'b b. Züheyr, 1989: s.114).

Beyit ölüm gerçeğini ortaya koymaktadır. "Her nefis ölümü tadıcıdır" emriyle ve ölümün belirli bir vakti olmadığı vurgusuyla Kur'ân ayetlerine de telmih yapılmaktadır. Ka'b b. Züheyr'in "Banet Su'âd" kasidesinde geçen bu beyit, Ka'b'ın Müslüman olduğunda Hz. Peygamber'e okuduğu ve onu övdüğü şiiridir. Bu şiiri Hz. Peygamber'e okuduktan sonra, Hz. Peygamber ona cübbesini vermiş ve bu kaside "Kasîdetu'l-Burde" olarak da isimlendirilmiştir.

Ebû Mihcen es-Sekafî (öl.650):

قَدْ يَكْثُرُ الْمَالُ يَوْمًا بَعْدَ قَلْبِهِ يَكْتَسِبِي الْعُودُ بَعْدَ النَّبَسِ بِالْوَرَقِ

"Mal, azaldıktan sonra bir gün artabilir,
Dal da kuruduktan sonra yapraklanabilir." (İbn Kuteybe, 1958: s.423).

İslâmî temeller üzerine kurulmuş olan beyit, rızkın Allah tarafından dilediği zaman verilip dilediği zaman alınabileceği gerçeğini ortaya koymaktadır. Ayrıca hiçbir şeyden ümit kesilmemesi gerektiği vurgusu yapılmaktadır.

إِذَا اشْتَدَّ عُسْرُ فَارِحٍ يُسْرًا فَإِنَّهُ قَضَى اللَّهُ أَنَّ الْعُسْرَ يَتَّبِعُهُ يُسْرٌ.

"Zorluk artınca kolaylığı bekle; zira Allah, zorluğun ardından kolaylığı takdir etmiştir." (Muhammed, tsz: s.20).

Beyit, İnşirâh suresinin beş ve altıncı ayetlerine telmihde bulunmaktadır. Allah'ın "Zorlukla birlikte kolaylık vardır" emri, bu beyitle manzûm bir şekilde gözler önüne serilmiştir.

Hız. Ali (599 – 661):

وَلَا خَيْرَ فِي وَدِّ امْرِئٍ مُتَلَوِّنٍ إِذَا الرِّيحُ مَالَتْ مَالَ حَيْثُ تَمِيلُ

"Dönek kişinin sevgisinde hayır yoktur,
Zira rüzgar döndüğü yerdeki maddeye meyleder." (Dîvânu el-İmâm Ali b. Ebî Tâlib, 2005: s.127).

Göründüğü gibi olmayan kişiler, insanı yarı yolda bırakır. Kendi çıkarlarını her şeyin üstünde görenler, sevgilerinde samimi değillerdir.

لَيْسَ الْيَتِيمَ الَّذِي قَدَّ مَاتَ وَالِدُهُ إِنَّ الْيَتِيمَ يَتِيمَ الْعِلْمِ وَالْأَدَبِ.

"Yetim kişi, babası ölmüş kişi değildir; gerçekte yetim olan, ilim ve edepten yoksun olandır." (Dîvânu el-İmâm Ali b. Ebî Tâlib, 2005: s.28).

Yetim kalmak, kişi için dayanılması zor bir acıdır. Bilginin ve edebinin insandaki eksikliğinin de doğuracağı zarar, bu acıya yapılan bir teşbihle ifade edilmiştir. Yani bir insanın bilgiden ve edepten mahrum olması, o insanın büyük felaketlerden birine maruz kalmasıyla eşdeğerdir.

Lebîd b. Rebîa (545 – 665):

أَلَا كُلُّ شَيْءٍ مَا خَلَا اللَّهَ بَاطِلٌ وَكُلُّ نَعِيمٍ لَا تَحَالَةَ زَائِلٌ

"Allah dışındaki her şey değersizdir.
Bütün nimetler, hiç şüphesiz, yok olacaktır." (Dîvânu Lebîd b. Rebîa' el-Âmirî, tsz: s.132).

Allah'ın mutlak güç sahibi olduğu ve dünya hayatının bir sonu olduğu vurgusu yapılmıştır. Kasas suresinin 88. ayetinde "Allah'ın zatı dışında her şey yok olacaktır" ayetine de bir telmih yapılmıştır. el-Kutâmî et-Tağlibî (680? -717):

قَدْ يُدْرِكُ الْمُتَأَنِّي بَعْضَ حَاجَتِهِ وَقَدْ يَكُونُ مَعَ الْمُسْتَعْجِلِ الرَّئُلُ

"Aceleci olmayan, ihtiyaçlarının farkındadır,
Şüphesiz hata, acele edenle beraberdir." (Dîvânu'l-Kutâmî, 1960: s.25).

Aceleci olmak, unutkanlığın sebeplerinden birisidir. Bir işi bir an önce yapmak için aceleci bir tavır takınmak, yapılan işin önem arz eden bazı noktalarını eksik bırakmaya sebep olabilmektedir. "Acele işe şeytan karışır; Acele giden ecele gider" atasözleri de bu beyitle anlamca aynı çizgidedir.

İbn Abdî'l-Kuddûs (öl.776):

وَرِنَ الْكَلَامِ إِذَا نَطَقْتَ فَإِنَّمَا يُبْدِي عُيُوبَ دَوِي الْعُقُولِ الْمُنْطِقِ

"Konuştuğunda sözünü tart, zira
Konuşma, akıl sahiplerinin ayıplarını belli eder." (Muhammed, tsz: s.37).

İnsanların ahlâkî değerleri ve hayat felsefeleri ifadelerine de yansımaktadır. Gereksiz ve yersiz ifadeler bireyin ahlâkî yönünü dışa vurmaktadır. Bu yönüyle ağızdan çıkacak sözlerin özenle seçilmesi bireyin kendini ifade etmesinde önem arz etmektedir.

Beşşâr b. Burd (710 – 782):

لَا يَكْذِبُ الْمَرْءُ إِلَّا مِنْ مَهَانَتِهِ أَوْ عَادَةَ السُّوءِ أَوْ مِنْ قَلَّةِ الْأَدَبِ

"Kişi ya adiliğinden, ya kötü alışkanlığından
Ya da edebinin azlığından yalan söyler." (Ferrûh, 1981: II, s.92).

Yalan söyleyen insanlar, bu yalanlarıyla kendi eksikliklerini, ahlâkî değerlerden yoksun olduklarını ortaya koyarlar. Ayrıca İslam dininin yalancılığı münafık ve kafirlerin bir özelliği olarak ifade etmesi, Kur'an'ın bir çok ayetinde yalandan sakınılması vurgusu, bu beyitle manzûm bir şekilde ifade edilmiştir.

Ebû Nuvâs (757 – 813):

إِنَّمَا السَّالِمُ مَنْ أَلَّ حَجْمَ فَاهُ بِلِجَامِ

"Sâlim kişi, ağzına gem vuran kişidir." (Dîvânu Ebî Nuvâs, tsz: s.587)

İnsanı sıkıntılı durumlara sokacak gereksiz söylemlerde bulunmaktan sakınmasının gerekliliği vurgulanmaktadır. Gerektiği yerde susmak, çoğu zaman insanı selamete erdirir. "Söz var kese savaşı, söz var kestire başı" sözü de bunun en güzel ifadelerinden biridir.

إِذَا امْتَحَنَ الدُّنْيَا لَيْبَتَ تَكَشَّفَتْ لَهُ عَنْ عَدُوِّ فِي ثِيَابِ صَدِيقِي

"Zeki bir insan, dünyayı sınıadığında, dünya ona

Dost kisvesi altında bir düşman görünür." (Dîvânu Ebî Nuvâs, tsz: s.465; İbn Kuteybe, 1958: s.796).

Beyitte, dünya hayatının aldatıcı olduğu vurgulanmaktadır.

الْعِلْمُ يَرْفَعُ بَيْتًا لَا عِمَارَ لَهُ وَالْجَهْلُ يَهْدِمُ بَيْتَ الْعِزِّ وَالشَّرْفِ.

"İlim, imârı olmayan bir ev kurar; cehâlet ise izzet ve şeref evini yerle bir eder." (Dîvânu Ebî Nuvâs, tsz: s.433)

Beyit, bilgi ve cehalet arasındaki uçurumu, teşbih yoluyla ifade etmektedir.

eş-Şâfiî (767 – 820):

عَاشِرٌ بِمَعْرُوفٍ وَسَامِعٌ مَنِ اعْتَدَى وَدَافِعٌ وَلَكِنْ بِأَلْبِي هِيَ أَحْسَنُ.

"Sana düşmanlık edene iyilikle yaklaş ve hoşgörülü ol,

Ona mukavemet et; fakat bunu, en güzel şekilde yap." (Dîvânu'l-İmâm eş-Şâfi', tsz: s.84).

"Tatlı söz yılanı deliğinden çıkarır" sözü vurgulanmaktadır. Fussilet suresinin 34. ayetine de telmih vardır. "... Kötülüğü en güzel şekilde sav."

وَمَنْ لَمْ يَذُقْ مَرَّ التَّعَلُّمِ سَاعَةً تَجَرَّ ذُلَّ الْجَهْلِ طَوْلَ حَيَاتِهِ.

"Öğrenmenin acısını bir saat tatmayan, ömrü boyunca cehaletin zilletiyle yutkunur." (Dîvânu'l-İmâm eş-Şâfi', tsz: s.29).

Bilgiye ulaşmak büyük bir çaba ve azim gerektirmektedir. Başlangıçta bu gayreti göstermek kişiye ağır gelebilir. Bu yüke sabredip devam edenler geçici bir külfetin ardından büyük nimetlere ulaşacaktır. Bu sabrı göstermeyenler ise ebedi bir ağırlığı sırtlarında taşıyacaklardır.

مَا حَاكَ جِلْدَكَ مِثْلَ ظُفْرِكَ فَتَوَلَّى أَنْتَ جَمِيعَ أَمْرِكَ.

"Derini, tırnağın gibi kaşıyacak yoktur; öyleyse bütün işini kendin yap." (Dîvânu'l-İmâm eş-Şâfi', tsz: s.68).

Beyitte, yapılacak işlerin başkalarına minnet edilmeden eldeki imkanlarla yapılmasının daha doğru olduğu, eğer imkan yoksa o işe başlanmaması vurgulanmaktadır. "Tırnağın varsa başını kaşı" sözü, bu beyitle manzûm ifadesini bulmuştur.

Ebu'l-Atâhiyye (747 – 825):

كَمْ مِنْ سَفِيهِ عَاطِي سَفَهَا فَشَقِيْتُ نَفْسِي مِنْهُ بِالْحِلْمِ

"Beni arsızca öfkeliendiren nice ahmaklar var,

Ki ben, hoşgörüyü kurtardım kendimi onlardan." (Dîvânu Ebu'l-Atâhiyye, 1986: s.411).

Ağırbaşlı ve hoş görülü olmanın kendini bilmez insanlara karşı en güzel silah olduğu vurgulanmaktadır.

إِكْرَهُ لِعَيْرِكَ مَا لِنَفْسِكَ تَكْرَهُ وَأَفْعَلْ بِنَفْسِكَ فِعْلَ مَنْ يَنْزَرُهُ

"Kendin için istemediğin şeyi başkası için de isteme,

Kendin için, yerilecek şeylerden sakınan kişinin yaptığı gibi yap." (Dîvânu Ebu'l-Atâhiyye, 1986: s.461).

Hal ve davranışların başkalarının bakış açısıyla da değerlendirilmesi, hatalı tavırlardan insanı sakındırır.

İbnu'l-Mu'tezz (861 – 909):

اصْبِرْ عَلَى حَسَدِ الْحَمُودِ فَإِنَّ صَبْرَكَ قَاتِلُهُ

فَالنَّارُ تَأْكُلُ بَعْضَهَا إِنْ لَمْ تَجِدْ مَا تَأْكُلُهُ

"Hasetçinin tuzağına sabret, zira sabrın onu alt eder

Ateş de, yakacak bir şey bulamadığında kendini yakar." Dîvânu İbnu'l-Mu'tezz, tsz: s.389).

Hz. Peygamber'in "Sabır müminin silahıdır." hadisine telmihle, sabrın olumsuzluklar karşısında takınılması gereken en güzel tavır olduğu vurgulanmaktadır.

İbn Dureyd (838 – 933):

وَأَفَةُ الْعَمَلِ الْهُوَى فَمَنْ عَلَا عَلَى هَوَاهُ عَثَلُهُ فَقَدْ نَجَا

"Aklın afeti, boş arzulardır.

Kimin aklı arzularına üstün gelirse kurtuluşa erer." (Ferrûh, 1981: II, s.419).

İnsanı ilgilendirmeyen ve ona bir fayda sağlamayan işlerden uzak durulmasının; aklın ön planda olmasının gereği vurgulanmaktadır.

el-Mütenebbî (915 – 965):

إِذَا رَأَيْتَ نُيُوبَ اللَّيْلِ بَارِزَةً فَلَا تَطُنَّنْ أَنَّ اللَّيْلَ يَبْتَسِمُ

"Aslanın dişlerini apaçık gördüğünde

Sakin aslanın tebessüm ettiğini zannetme." (Dîvânu'l-Mütenebbî, 1983: s.332).

Dış görünüş, varlıkların manevi yönlerini yansıtmaz. Bu sebeple görünüşe aldanmamalıdır.

إِذَا لَمْ يَكُنْ مِنَ الْمَوْتِ بُدًّا فَمِنَ الْعَجْزِ أَنْ تَكُونَ حَبَانَا

"Bir kaçış yoksa ölümden

Acizliktir korkak olarak ölmek." (Dîvânu'l-Mütenebbî, 1983: s.474).

إِخْذِرْ عَدُوَّكَ مَرَّةً وَاحِدًا صَدِيقَكَ أَلْفَ مَرَّةٍ

"Düşmanına karşı bir kez, dostuna karşı bin kez tetikte ol." (Muhammed, tsz: s.20).

İnsan dostunu düşmanını bilemeyebilir. Bazen kişiyi arkasından vuran tuttuğu el olabilir. Bu yönüyle dosttan gelebilecek ihanete karşı daha da uyanık olmanın gerekliliği vurgulanmaktadır.

Ebû Firâs el-Hamdânî (932 – 968):

مَا كُنْ مَا فَوْقَ الْبَسِيطَةِ كَافِيًا فَإِذَا قَبِعْتَ فُكْلًا شَيْئًا كَافٍ

"Arzın üzerindeki her şey kâfi değildir.

Ancak kanaat edersen, her şey kâfidir." (Dîvânu Ebî Firâs el-Hamdânî, 1994: s.223; Ferrûh, 1981: II, s.495).

"Kanaat, bitmez tükenmez bir hazinedir" hadisine telmihle elde olanla yetinmenin ve ona şükretmenin insanın sahip olacağı en büyük hazine olduğu vurgulanmaktadır. Zaten aza kanaat etmeyen de çoğu bulamaz.

وَلَكِنْ إِذَا حَمَّ الْفَضَاءَ عَلَى امْرِئٍ فَلَيْسَ لَهُ بَرٌّ يَقِيهِ وَلَا يَحْجُرُ

"Bir kişinin yazgısı yazıldı mı alınca,

Onu koruyacak ne kara ne deniz vardır." (Dîvânu Ebî Firâs el-Hamdânî, 1994: s.165).

Kaderin önüne hiçbir şeyin geçemeyeceği gerçeği vurgulanmaktadır.

Ebu'l-Feth el-Bustî (941 – 1010):

أَحْسِنُ إِلَى النَّاسِ تَسْتَعْبِدُ قُلُوبَهُمْ فَطَالَمَا اسْتَعْبَدَ الْإِنْسَانَ إِحْسَانٌ

"İnsanlara iyilik yap ki kalplerini kazanasın,

Zira iyilik, insanı nasıl da itaate zorlar." (Ferrûh, 1981: III, s.49).

İnsanların kalplerini kazanmanın yolu onlara karşı hoşgörülü ve iyimser olmaktır. Zira tatlı söz, yılanı deliğinden çıkarır.

Ebu'l-A'lâ el-Ma'arrî (973 – 1057):

وَشَاوِرِ الْعَقْلَ وَاتْرِكْ غَيْرَهُ هَدِيرًا فَالْعَقْلُ خَيْرٌ مُشِيرٌ صَمَّةُ النَّادِي.

"Aklına danış ve gerisini boş ver; zira akıl, vicdanın gösterdiği en hayırlı yoldur." (Muhammed, tsz: s.31).

Duygularla değil de düşünerek, akıl yoluyla alınan kararların daha isabetli olacağı ifade edilmektedir.

فَاضْرِبْ وَلِيدَكَ وَأَدِلَّهُ عَلَى رَشْدٍ وَلَا تَقُلْ هُوَ طِفْلٌ غَيْرٌ مُخْتَلِمٍ

"Çocuğuna örnek ol, onu doğruya sevk et; henüz buluşa ermemiş diye düşünme." (Muhammed, tsz: s.26).

Çocuk terbiyesinin küçük yaşlardan başlaması gerektiği vurgulanmaktadır. Zaten ağaç da yaşken eğilir.

İbn Reşik (1000 – 1064):

خُذِ الْعَفْوَ وَأَبِ الصَّبْرِ وَاجْتَنِبِ الْأَدَى وَأَعْضِ تَسُدُّ وَارْتُقِ تَنَلُ وَاسْخُ مُحَمَّدٌ

"Af yolunu tut, haksızlıktan yüz çevir, cefa vermekten kaçın;

Hoşgörülü ol ki hükmedesin; yumuşak ol ki elde edesin; cömertlik et ki övülesin." (Muhammed, tsz: s.63).

Evrensel insânî ve islâmî değerlere vurgu yapılmaktadır.

Ebu'l-Bekâ er-Rundî (öl.1285):

وَهَذِهِ الدَّارُ لَا تُبْقِي عَلَى أَحَدٍ وَلَا يَدُومُ عَلَى حَالٍ لَهَا شَأْنٌ

"Bu dünya kimseye kalmaz,

Olduğu hâl üzere de sürmez." (Ferrûh, 1981: VI, s.287).

Dünya hayatının ve bu hayattaki durumların kalıcı ve sürekli olmadığı vurgusu yapılmıştır.

حَرِّضُ بُنْيَاكَ عَلَى الْأَدَابِ فِي الصَّغَرِ كَيْمَا تَقَرَّرَ بِحِمِّ عَيْنَاكَ فِي الْكِبَرِ.

"Küçükken çocuğunu terbiyeyle taçlandır ki

Büyüdüğünde sana göz aydınlığı olsun."

Çocuk terbiyesinin önemi ve bu işin küçüklükten başlaması gerektiği ifade edilmektedir.

Muhyiddin b. Arabî (1165 – 1240):

نَبَّهَ عَلَى السِّرِّ وَلَا تُفْشِهْ فَالْبُوحُ بِالسِّرِّ لَهُ مَعْتٌ
عَلَى الَّذِي بِيَدَيْهِ فَاصْبِرْ لَهُ وَأَكْتُمُهُ حَتَّى يَصِلَ الْوَقْتُ

“Sırta dikkat et, onu ifşâ etme, zira sırrı ifşâ etmek sırta vakıf olanı sevimsiz yapar.
Öyleyse onun(sır) için sabırlı ol ve vakti gelinceye kadar sakla.” (Muhammed, tsz: s.57).
Sırrın senin esirindir; açığa vurursan sen onun esiri olursun.
İbn Saîd el-Mağribî (1214 - 1286):

وَأَنْطِقْ بِحَيْثُ الْعَيُّ مُسْتَفْتَحٌ وَأَصْمُتْ بِحَيْثُ الْحَيُّرُ فِي سَكْتِكَ

“Konuşmamanın hoş olmadığı yerde konuş,
Susmanın hayırlı olduğu yerde sus.” (Muhammed, tsz: s.39).
“Söz var halk içinde; söz var hulk içinde” sözünün manzûm ifadesidir.
Nasif Yazıcı (1800 - 1871):

أَعَدَى الْعَدَاةَ صَدِيقٍ فِي الرَّحَاءِ فَإِنْ طَلَبْتَهُ فِي أَوَانِ الصَّيْقِ لَمْ تَجِدْ

“En azılı düşman, iyi gündeki bir arkadaştır.
Çünkü dar gününde onu ararsan bulamazsın.” (Muhammed, tsz: s. 20).
Dost, kötü günde belli olur.
Ahmed Şevkî (1868 - 1932):

وَمَ أَرِ مِثْلَ جَمْعِ الْمَالِ دَاءٌ وَلَا مِثْلَ الْبَحْلِ بِهٖ مُصَابَا

“Görmedim mal biriktirmek gibi bir hastalık daha,
Cimri gibi başkası da yoktur uğramış o hastalığa.” (Şevkî, 1951: I, s. 60).
Hz. Peygamber’in hadislerine telmihle, cimriliğin insanda bulunan en kötü huy ve bir hastalık olduğu vurgulanmaktadır.

تَرَكْتُ النَّفُوسَ بِلَا عِلْمٍ وَلَا أَدَبٍ تَرَكْتُ الْمَرِيضَ بِلَا طِبِّ وَلَا آسِ.

“Ruhları ilimsiz ve edesiz bırakmak, hastayı doktorsuz ve tedavisiz bırakmaktır.” (Şevkî, 1951: I, s. 181).
Teşbih yoluyla, bilginin ve edebın insanın selameti için en temel manevi ilaç olduğu ifade edilmektedir.

الْمَرْءُ كَيْسَ بِصَادِقٍ فِي قَوْلِهِ حَتَّى يُؤَيِّدَ قَوْلَهُ بِفِعَالِهِ.

“Kişinin sözüne güvenilmez,
Söylediğini davranışlarıyla doğrulamadıkça.” (Şevkî, 1951: I, s. 206).
İnsanlar söyledikleriyle değil yaptıklarıyla karakterlerini ifade ederler. “Aynası iştir kişinin, lafa bakılmaz.”

وَمَا نَيْلُ الْمَطَالِبِ بِالتَّمَنَّى وَلَكِنْ تُؤْخَذُ الدُّنْيَا غَلَابًا

“Sanır mısın arzulara temenniyle varırsın,
Şu dünyayı ancak kaoga-dövüş alırsın” (Şevkî, 1951: I, s. 62).
Bazı şeyleri elde etmek, o konuda gayret göstermekten ve azimli olmaktan geçmektedir. “Azmine sarıl sınımsı, gör bak ne olursun.”

Beyitlerde görüldüğü üzere şairler, yaşadıkları toplumda edindikleri tecrübeleri insanları irşâd etmek, onlara öğüt niteliğinde sunmak adına şiirlerinde işlemişler, veciz ve sağlam bir üslupla bu tecrübeleri kendilerinden sonraki nesillere aktarmışlardır. Bu beyitlerinde söz sanatlarından da istifade ederek sağlam bir üslup ortaya koymuşlardır.

SONUÇ

Arap şiiri, özellikle de Cahiliye döneminde, varlığını ciddi manada sürdürmüş edebî bir tür olmuştur. İnsanların yaşadıkları ortam, şiirin her sahada yaşamasına ve sosyal hayata hakim olmasına zemin hazırlamıştır. Şiir, Arapların her sahada kendilerini ifade ettikleri bir yaşam tarzı olmuştur. Bu şiirler, hayata ve toplumun ortak duygularına sıkı sıkıya bağlı olduğundan asırlarca hafızalarda yaşamış ve sonraki nesillere aktarılmıştır. Bu şiirler, toplumun yaşadığı sosyal ve kültürel gelişmeler temel alınarak söylendiğinden toplumu olumsuz eylemler karşısında irşad edecek ifadeleri muhtevasında barındırmıştır. Bunlar “hikmetli sözler” olarak toplumu karşı karşıya kaldıkları olumsuzluklara karşı uyarıcı öğüt verici sözler olarak benimsenmiş ve klasik dönemden modern döneme kadar hemen her şiirde hikmet içeren sözler bir üslup olarak karşımıza çıkmıştır. Gerçek yaşamdan kesitler sunması yönüyle ilgi görmüş ve bir mesel veya ibret verici bir söz olarak hafızalarda yer etmiştir.

KAYNAKÇA

el-Askerî, Ebû Hilâl (Hasan b. Abdullah) (1408-1988). *Cemheretu'l-Emşâl I-II*, nşr. Dâru'l- Kütübü'l-ilmîyye, Beyrut.
el-Cevherî (1901). *es-Sihâh*, “hkm” maddesi, V.
Demirayak, Kenan (2009). *Arap Edebiyat Tarihi I, Câhiliye Dönemi*, Ankara: Fenomen Yayınları.

- Emin, Ahmed, *Feyzu'l-Hâtur*, 8. Cilt, Mektebetu'l-Mutahassiseti'l-Misriyye, 1. Baskı, Kâhire.
- Ferrûh, 'Umer (1981). *Târîhu'l-Edebi'l-Arabî, I-VI*, Dâru'l-ilm, Beyrut.
- İbn Fâris (1981). *Mu'cem Mekâyisi'l-Luğâ, I - VI*, thk. Abdusselâm Muhammed Hârûn, Dâru'l-Fikr, Mısır.
- İbn Kuteybe (1958). *eş-Şi'r ve's-Şuarâ'*, Dâru'l-Meârif, Kahire, 1958
- İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab I - XV*, nşr. Dâr Sâdır, Beyrut.
- Katâmîş, Abdulmecid (1408/1988). *el-Emsâlu'l-Arabiyye*, Dimaşk.
- el-Meydânî (1892). *Mecma'u'l-Emsâl, I-II.*,
- Muhammed, Sirâcu'd-dîn, *el-Hikme fî's-Şi'ri'l-Arabî*, Dâru'r-Râtib el-Câmiyye, Beyrut.
- Şalak, Ali (1991). *Merahilu Tattavuri'n-Nesri'l-Arabî fî Nemâzicih, I-III*, Beyrut.
- Şevki, Ahmed (1951). *Şevkiyyât, I*, Mısır.
- Divânu'l-Kutâmî (1960). Ahmed Matlûb, thk., Beyrut.
- Divânu Ebi'l-Atâhiyye (1986). Beyrût.
- Divânu'l-İmâm eş-Şâfi', Dâr' u-Sekâfe, Beyrût.
- Divânu İbni'l-Mu'tezz, Dâr Sâdır, Beyrût.
- Divânu el-İmâm Ali b. Ebi Tâlib (2005). Dâru'l-Ma'rife, Beyrût.
- Divânu Ebi'l-Atâhiyye (1986). Beyrût.
- Divânu Lebîd b. Rebia' el-Âmirî, Dâr Sâdır, Beyrût.
- Divânu Ebi Nuvâs, Dâr Sâdır, Beyrût.
- Divânu Ebi Firâs el-Hamdânî (1994). Halil ed-Duveyhî, Beyrût.
- Divânu'l-Mütenebbî (1983). Beyrût.
- Divânu Ka'b b. Züheyr (1989)., Müfid Kamîha, Riyâd.
- Divânu Zuheyr b. Ebi Sulmâ (1988). Ali Hasan Fâ'ûr, Beyrût.